

Ζητήματα Περιβαλλοντικής Ηθικής στην Ελληνική Εκπαιδευτική Πραγματικότητα

Νάστου Μαριάννα

Δασκάλα, MSc: Τμήμα Επιστημών της Αγωγής,
Υπεύθυνη ΚΠΕ Φιλιπιάδας, Πρόεδρος ΠΕΕΚΠΕ Ηπείρου.
nastou.marianna@gmail.com

ΠΕΡΙΛΗΨΗ:

Η απουσία αξιών για το περιβάλλον και τα φυσικά στοιχεία που το αποτελούν, η επικράτηση εσφαλμένων αντιλήψεων και πρακτικών στη σχέση ανθρώπου-φύσης και η στέρηση δικαιωμάτων στις οντότητες -πλην του ανθρώπου- που απαρτίζουν το πλανητικό μας οικοσύστημα οδήγησαν στη διόγκωση της οικολογικής κρίσης, η οποία οφείλεται σε πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές επιλογές αλλά πρώτιστα αποτελεί ηθικό ζήτημα. Ο επαναπροσδιορισμός του τρόπου που ο άνθρωπος αντιλαμβάνεται τον εαυτό του σε σχέση με τα άλλα όντα και το πλανητικό οικοσύστημα απαιτεί αλλαγή ήθους, στάσεων, αξιών, δράσεων & συμπεριφορών και είναι μια καθαρά εκπαιδευτική διαδικασία.

Η παρούσα εργασία ερευνά τις αντιλήψεις των εκπαιδευτικών των Κέντρων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης της Ελλάδας σχετικά με ζητήματα περιβαλλοντικής ηθικής. Μέσω των πορισμάτων της αναδεικνύει πως η βιωματική εκπαίδευση και η εκπαίδευση στο πεδίο, μέθοδοι που εφαρμόζονται στα προγράμματα των Κ.Π.Ε., μπορούν να επιφέρουν αλλαγές στις στάσεις των εκπαιδευόμενων και να διαμορφώσουν κατάλληλο κώδικα περιβαλλοντικών αξιών και είναι ακριβώς οι μέθοδοι που μπορούν να επιφέρουν αντίστοιχα αποτελέσματα στο σύνολο του εκπαιδευτικού μας συστήματος (Πρωτοβάθμια, Δευτεροβάθμια και Τριτοβάθμια Εκπ/ση) με την διεύρυνση της εφαρμογής τους.

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ: Εκπαιδευτική έρευνα

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: Περιβαλλοντική ηθική, εγγενής αξία, ετερότητα, περιβαλλοντική δικαιοσύνη, διαγενεακή δικαιοσύνη, Κέντρα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, διαμόρφωση αξιών, βιωματική μάθηση, εκπαίδευση στο πεδίο

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Έρευνες αποδεικνύουν πως η εκπαίδευση από τις μικρές ηλικίες για το περιβάλλον, εντός του περιβάλλοντος, βιωματικά, μπορεί να ανατρέψει τον τρόπο που ως τώρα «βλέπαμε» τον κόσμο. Οι βιωματικές εμπειρίες στη φύση, είναι σημαντικές εμπειρίες ζωής-μάθησης που διαμορφώνουν φιλοπεριβαλλοντικές στάσεις με διάρκεια στο χρόνο (Δασκολιά & Γριλλιά, 2012) & (Tarrant & Green, 1999). Μέσω αυτών των εμπειριών ο εκπαιδευόμενος αναπτύσσει αισθήματα και εκτίμηση για τον τόπο όπου τις βίωσε, με αποτέλεσμα να αντιλαμβάνεται τον τόπο ως συστατικό της ταυτότητάς του. Η δημιουργία μιας τέτοιας σχέσης διαδραματίζει κρίσιμο ρόλο στην ανάπτυξη των αξιών του περιβάλλοντος τόσο για άτομα μικρών ηλικιών όσο και μεγαλύτερων. (Sandell & Ohmean, 2010) & (Lawrence, 2012). Επιπλέον η ταυτότητα του τόπου αναδεικνύεται ως διαμορφωτικός παράγοντας της σχέσης ατόμου-περιβάλλοντος, γιατί ο τόπος αποτελεί πεδίο προσωπικής ανάπτυξης και πεδίο συνεχών διαδράσεων οι οποίες οδηγούν σε δυνάμει ενεργούς και περιβαλλοντικά υπεύθυνους πολίτες. (Palmer, Suggate & Τσαλίκη, 1998).

Τα ΚΠΕ αποτελούν μία από τις υποστηρικτικές δομές της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης της χώρας μας που υλοποιούν οργανωμένες, εκπαιδευτικές δραστηριότητες σε φυσικά περιβάλλοντα ιδιαίτερου κάλλους και έχουν εισάγει την καινοτομία της βιωματικής εκπαίδευσης και της εκπαίδευσης έξω από τα στενά όρια της σχολικής τάξης στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα.

ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Μέχρι σήμερα απουσιάζει η συστηματική έρευνα, για τη συμβολή των ΚΠΕ στη διαμόρφωση περιβαλλοντικών αξιών έτσι τα ΚΠΕ συνιστούν γόνιμο έδαφος έρευνας. Μέσω της παρούσας εμπειρικής έρευνας επιχειρείται, να καταγραφούν οι αλλαγές που τα προγράμματα των ΚΠΕ έχουν επιφέρει, στις στάσεις και συμπεριφορές των εκπαιδευόμενων καθώς και στη διαμόρφωση αξιών του περιβάλλοντος ανιχνεύοντας τις αντιλήψεις των εκπαιδευτικών που εργάζονται σ' αυτά, όσον αφορά ζητήματα και έννοιες περιβαλλοντικής ηθικής. Συγκεκριμένα, η έρευνα στοχεύει να απαντήσει στα γενικά ερωτήματα:

α) Αποτελούν οι περιβαλλοντικές αξίες αντικείμενο διδασκαλίας στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα;

β) Γνωρίζουν οι εκπαιδευτικοί τις παραμέτρους της ηθικής του περιβάλλοντος και τις ενσωματώνουν στα εκπαιδευτικά τους προγράμματα;

γ) Έχει ενταχθεί η βιωματική μάθηση στο εκπαιδευτικό μας σύστημα και είναι σε θέση να συμβάλλει στην αναδιαμόρφωση του αξιακού συστήματος που αφορά στο περιβάλλον;

Απώτερος σκοπός αξιοποίησης των αποτελεσμάτων της έρευνας ήταν τόσο η κατάθεση προτάσεων για ανασχεδιασμό των πανεπιστημιακών προγραμμάτων σπουδών και των εκπαιδευτικών σχολικών προγραμμάτων όσο και η εφαρμογή βιωματικών εκπαιδευτικών πρακτικών, κατά το πρότυπο των ΚΠΕ, σε όλο το εύρος του εκπαιδευτικού μας συστήματος, ώστε να προωθούνται τα ζητήματα της ηθικής του περιβάλλοντος.

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΕΡΓΑΛΕΙΟ

Ως μέσο συλλογής των δεδομένων της έρευνας χρησιμοποιήθηκε γραπτό ερωτηματολόγιο με κλειστού τύπου ερωτήσεις, το οποίο χωρίζεται σε δύο ενότητες. Η πρώτη ενότητα αφορά δημογραφικά και υπηρεσιακά στοιχεία των συμμετεχόντων ενώ η δεύτερη ενότητα ερευνά τις στάσεις και τις απόψεις τους σε ζητήματα

περιβαλλοντικής ηθικής και αξιών. Το παρόν ερωτηματολόγιο συντάχθηκε μετά από ανάλυση και συγκριτική μελέτη ερωτηματολογίων που αφορούν σε στάσεις εκπαιδευτικών σε ζητήματα περιβαλλοντικής ηθικής και αξιών αλλά και από μελέτη σχετικών ερευνών.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Η διαδικασία συλλογής του εμπειρικού υλικού πραγματοποιήθηκε κατά το σχολ. έτος 2012-13. Ειδικότερα, το ερωτηματολόγιο διανεμήθηκε, τον Μάρτιο του 2013, μέσω ταχυδρομικής αποστολής αλλά και ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, σε εκπαιδευτικούς πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης που υπηρετούσαν στα ΚΠΕ της χώρας. Η διανομή και συλλογή των δεδομένων ολοκληρώθηκε τον Ιούλιο του 2013.

Για τη Στατιστική Επεξεργασία των δεδομένων της έρευνας χρησιμοποιήθηκε το SPSS for Windows, version 20.0 (Statistical Package for Social Sciences-Στατιστικό πακέτο εφαρμογών για τις Κοινωνικές Επιστήμες). Για τις ποιοτικές μεταβλητές χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος της περιγραφικής στατιστικής και συγκεκριμένα η ανάλυση συχνότητας. Για την ανάλυση των δεδομένων όπως αυτά προέκυψαν από τις απαντήσεις στα ερωτηματολόγια, η βασική ανάλυση που χρησιμοποιήθηκε είναι αυτή των κατηγορικών δεδομένων.

Στην παρούσα στατιστική ανάλυση, δεν μπορούν να αξιοποιηθούν παντού μέσες τιμές, αφού δεν έχουμε συνεχείς μεταβλητές. Για το λόγο αυτό αναλύθηκαν οι συχνότητες και οι αριθμοί των παρατηρήσεων που καταγράφονται σε κάθε συνδυασμό κατηγοριών, ενώ χρησιμοποιήθηκαν πίνακες συνάφειας (Contingency Tables). Επίσης, για την διερεύνηση διαφορών μεταξύ των κατηγοριών των κατηγορικών μεταβλητών εφαρμόστηκε το χ^2 τεστ ανεξαρτησίας όπου σε πίνακες 2x2 ελέγχθηκε η ένδειξη της συνάρτησης Continuity Correction, ενώ στους υπόλοιπους πίνακες η τιμή ελέγχου του Pearson. Η έρευνα περιλαμβάνει συνολικά 71 πίνακες.

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Αναλυτικότερα ως προς την ταυτότητα των αιτιών της οικολογικής κρίσης, οι εκπαιδευτικοί απάντησαν πως οι αιτίες της οικολογικής κρίσης είναι πρώτιστα οικονομικές κατά δεύτερον πολιτικές και κατά τρίτον αξιακές, γεγονός που φανερώνει πως δεν εκτιμούν την οικολογική κρίση ως αξιακό ζήτημα. (Πίνακας 1)

Πίνακας 1. Κατανομή αιτιών που οδηγούν στη συνεχώς διογκούμενη περιβαλλοντική κρίση

	Οικονομικές		Πολιτικές		Αξιακές		Εκπαιδευτικές		Κάτι άλλο	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Καθόλου	8	9,5	16	19,0	20	23,8	44	52,4	82	97,6
Πρώτο	50	59,5	10	11,9	22	26,2	2	2,4	-	-
Δεύτερο	17	20,2	40	47,6	13	15,5	5	6,0	-	-
Τρίτο	8	9,5	15	17,9	28	33,3	7	8,3	-	-
Τέταρτο	1	1,2	3	3,6	1	1,2	26	31,0	-	-
Πέμπτο	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2,4
Σύνολο	84	100,0	84	100,0	84	100,0	84	100,0	84	100,0

Στον έλεγχο ανεξαρτησίας που πραγματοποιήθηκε διαπιστώθηκε ότι στατιστικά σημαντική σε επίπεδο σημαντικότητας 5% είναι η ένδειξη του ελέγχου Pearson, για την σχέση ηλικίας & σειράς σπουδαιότητας που τοποθετούν τις Πολιτικές ως αιτίες για την περιβαλλοντική κρίση ($\text{sig}=0,009<0,05$), όπου οι άνω των 45 ετών κατά 60% τις τοποθετούν πρώτες ενώ οι μικρότερες ηλικίες κατά 40%. Επίσης στατιστικά σημαντική διαφορά υπήρξε και για την σχέση των δύο επιπέδων του φύλου ως προς τις αξιακές αιτίες ($\text{sig}=0,024<0,05$)

Ως προς το επίπεδο της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης στη χώρα μας, οι συμμετέχοντες στην έρευνα απάντησαν πως κυμαίνεται μεταξύ αρκετά καλού και μετρίου, ως δύο πρώτες επιλογές, και του πολύ καλού, ως τρίτη επιλογή, κρίνοντας το επίπεδο ικανοποιητικό.

Στο βασικό ερώτημα της έρευνας σχετικά με το αν οι περιβαλλοντικές αξίες αποτελούν αντικείμενο διδασκαλίας στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, μέρος του οποίου αποτελούν και τα ΚΠΕ, στην πλειονότητά τους οι εκπαιδευτικοί δήλωσαν ότι έχουν εκπαιδευτεί σε περιβαλλοντικά θέματα και ζητήματα αξιών του περιβάλλοντος. Κυρίως όμως μέσω σεμιναρίου/ων και όχι μέσω μαθημάτων στο Πανεπιστήμιο (επιλογή που ναι μεν έρχεται δεύτερη αλλά με πάρα πολύ μικρό ποσοστό σε σχέση με την πρώτη) γεγονός που δηλώνει έλλειψη στους πανεπιστημιακούς κύκλους σπουδών σε ό,τι αφορά τα ζητήματα της ηθικής του περιβάλλοντος. (Πίνακας 2)

Πίνακας 2: Επίπεδο Εκπαίδευσης σε περιβαλλοντικά θέματα

Επίπεδο Εκπαίδευσης σε περιβαλλοντικά θέματα	Απαντήσεις		Ποσοστό επί των απαντήσεων
	N	Ποσοστό επί του δείγματος	
Μαθήματα στο Πανεπιστήμιο	25	18,7%	29,8%
Μεταπτυχιακές Σπουδές	17	12,7%	20,2%
Σεμινάριο/α	78	58,2%	92,9%
Άλλο	14	10,4%	16,7%
Σύνολο	134	100,0%	159,5%

Η έρευνα επιβεβαίωσε ότι οι εκπαιδευτικοί των ΚΠΕ έχουν εκπαιδευτεί και σε θέματα περιβαλλοντικής ηθικής με βάση και την αντίστοιχη ερώτηση όπου οι ερωτώμενοι επέλεξαν τη σωστή στοχοθεσία της. Κατά πλειοψηφία σωστή στοχοθεσία υιοθέτησαν όσοι είχαν δηλώσει πως έχουν εκπαιδευτεί στην περιβαλλοντική ηθική.

Το μεγαλύτερο μέρος των ερωτηθέντων δήλωσε πως δεν είναι ικανοποιημένοι από την εκπαίδευση που έχουν λάβει σε περιβαλλοντικά θέματα. Το ποσοστό των ανδρών που δήλωσαν ότι η εκπαίδευση τους περιλάμβανε και θέματα αξιών είναι μεγαλύτερο από αυτό των γυναικών. Καθώς και το ποσοστό των συμμετεχόντων ηλικίας 45 ετών και άνω είναι μεγαλύτερο από αυτό ηλικίας 25 - 45 ετών, αλλά και το ποσοστό των εκπαιδευτικών Α/θμιας είναι μεγαλύτερο από τους εκπαιδευτικούς Β/θμιας που συμμετείχαν στην παρούσα μελέτη.

Η γνώση για τις έννοιες της περιβαλλοντικής ηθικής προέρχεται κυρίως από προσωπική αναζήτηση και ενδιαφέρον, καθώς και από μεταπανεπιστημιακή παρακολούθηση εκπαιδευτικών σεμιναρίων, γεγονός που δημιουργεί, για άλλη μια φορά, προβληματισμό ως προς τη θεματολογία των πανεπιστημιακών σπουδών και ενισχύει το συμπέρασμα πως απουσιάζουν τα ζητήματα της περιβαλλοντικής ηθικής από τους πανεπιστημιακούς κύκλους σπουδών.

Όσον αφορά τις γνώσεις των συμμετεχόντων ως προς τις έννοιες εγγενής αξία, περιβαλλοντική δικαιοσύνη, διαγενεακή δικαιοσύνη, απόδοση δικαιώματος και ετερότητα, ενώ οι συμμετέχοντες δηλώνουν που γνωρίζουν περισσότερο τις έννοιες

της περιβαλλοντικής δικαιοσύνης, της εγγενούς αξίας και της ετερότητας. παρουσιάζουν όμως ελλειπείς περιγραφές για τις ίδιες έννοιες όταν καλούνται να τις περιγράψουν.

Η ενσωμάτωση των περιβαλλοντικών θεμάτων σε άλλα διδακτικά αντικείμενα και η εκπόνηση περιβαλλοντικών προγραμμάτων είναι ιδιαίτερα σημαντική για τους εκπαιδευτικούς των Κ.Π.Ε., εφόσον, όπως προέκυψε, σχεδόν όλοι έχουν εκπονήσει ή συμμετάσχει σε σχετικά προγράμματα. Παρατηρήθηκε σημαντική διαφορά μεταξύ ανδρών και γυναικών ως προς την προσέγγιση των αξιών του περιβάλλοντος. Συγκεκριμένα, οι άνδρες δήλωσαν, σε μεγαλύτερο ποσοστό σε σχέση με τις γυναίκες, ότι έχουν προσεγγίσει και ζητήματα αξιών του περιβάλλοντος πέρα από τα γνωστικά περιβαλλοντικά ζητήματα, στα προγράμματα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης που έχουν εκπονήσει.

Οι απαντήσεις των εκπαιδευτικών σε ό,τι αφορά την προσέγγιση τους σε ζητήματα απόδοσης εγγενούς αξίας σε έμβια και άβια, σε ζητήματα περιβαλλοντικής ή διαγενεακής δικαιοσύνης, στην έννοια της ετερότητας τόσο στο επίπεδο των ανθρώπινων κοινωνιών όσο και ως προς το μη ανθρώπινο και σε θέματα απόδοσης δικαιώματος σε μη ανθρώπινα όντα, καθώς και σε φυσικά στοιχεία, δεν παρουσίασαν σημαντική διαφορά ως προς το φύλο, την ηλικία ή την βαθμίδα εκπαίδευσης. Στην πλειοψηφία τους βέβαια φάνηκε να προσεγγίζουν ζητήματα απόδοσης εγγενούς αξίας σε έμβια και άβια, καθώς και ζητήματα περιβαλλοντικής ή διαγενεακής δικαιοσύνης περισσότερο και όχι ζητήματα δικαιωμάτων και ετερότητας.

Οι εκπαιδευτικοί, ανεξαρτήτως φύλου, ηλικίας ή βαθμίδας εκπαίδευσης πιστεύουν πως η διδασκαλία των αξιών στο πλαίσιο της γενικότερης εκπαιδευτικής διδασκαλίας στην τάξη δεν είναι αρκετή από μόνη της να οδηγήσει σε αλλαγή στάσεων και συμπεριφορών σε ό,τι αφορά το περιβάλλον.

Σχεδόν στο σύνολο τους οι ερωτώμενοι πιστεύουν ότι οι εκπαιδευτικές επισκέψεις και δραστηριότητες σε φυσικές περιοχές, κατά τη διάρκεια του σχολείου, μπορούν να επηρεάσουν θετικά στη διαμόρφωση περιβαλλοντικά υπεύθυνης συμπεριφοράς, πως η συμμετοχή σε δράσεις μπορεί να είναι παράγοντας διαμόρφωσης περιβαλλοντικού ήθους και αυριανών ενεργών πολιτών, και πως η βιωματική εκπαίδευση είναι δυνατόν να συμβάλλει στη διαμόρφωση αξιών για το περιβάλλον. (Πίνακας 3)

Πίνακας 3. Συμβάλλει η βιωματική μάθηση και η μάθηση στο πεδίο στην αναδιαμόρφωση του αξιακού

συστήματος που αφορά στο περιβάλλον

	Ναι	Σχ. Συχνότητα	Όχι	Σχ. Συχνότητα	Σύνολο N	Σύνολο % του δείγματος
Μετά από συμμετοχή σε προγράμματα δράσης παρατήρησαν πιο φιλικές στάσεις και συμπεριφορές απέναντι στο περιβάλλον από τους μαθητές τους;	61	72,6	10	11,9	71	84,5
Πιστεύετε πως η συμμετοχή σε δράσεις μπορεί να είναι παράγοντας διαμόρφωσης περιβαλλοντικού ήθους και αυριανών ενεργών πολιτών;	82	97,6	1	1,2	83	98,8
Πιστεύετε ότι η βιωματική εκπαίδευση είναι δυνατόν να συμβάλλει στη	81	96,4	3	3,6	84	100,0

διαμόρφωση αξιών για το περιβάλλον;						
Οι εκπαιδευτικές επισκέψεις και δραστηριότητες σε φυσικές περιοχές, κατά τη διάρκεια του σχολείου, επηρεάζουν θετικά στη διαμόρφωση περιβαλλοντικά υπεύθυνης συμπεριφοράς;	82	97,6	1	1,2	83	98,8

Το μεγαλύτερο ποσοστό των εκπαιδευτικών που συμμετείχαν στην έρευνα δήλωσαν ότι, κατά τη διάρκεια της εκπαιδευτικής τους καριέρας, συμμετείχαν με τους μαθητές σε προγράμματα δράσης τα οποία είχαν διοργανώσει τα ΚΠΕ και ότι, μετά από συμμετοχή σε προγράμματα δράσης, οι μαθητές τους υιοθέτησαν πιο φιλικές στάσεις και συμπεριφορές απέναντι στο περιβάλλον.

Παρότι συμμετείχαν σε προγράμματα δράσης, οι συμμετέχοντες δήλωσαν πως στο μεγαλύτερο ποσοστό τους δεν είχαν συμμετάσχει σε οργανωμένες εκπαιδευτικές επισκέψεις. Από εκείνους που δήλωσαν πως συμμετείχαν όμως σε οργανωμένες εκπαιδευτικές επισκέψεις οι περισσότεροι δήλωσαν ότι ήταν ικανοποιητικό το επίπεδο οργάνωσης των εκπαιδευτικών επισκέψεων-προγραμμάτων στη φύση. Ιδιαίτερα μεταξύ ανδρών και γυναικών, οι γυναίκες εκπαιδευτικοί φάνηκε να έχουν συμμετάσχει λιγότερο συγκριτικά με τους άνδρες συναδέλφους τους. Μεγαλύτερη διαφοροποίηση, αναφορικά με την συμμετοχή σε οργανωμένες επισκέψεις στη φύση, προέκυψε ως προς την βαθμίδα εκπαίδευσης που υπηρετούν οι συμμετέχοντες, καθώς οι εκπαιδευτικοί της Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης εμφανίζονται να έχουν συμμετάσχει σε μεγαλύτερο ποσοστό από τους εκπαιδευτικούς της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Αυτή η στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση καταδεικνύει μια διαφορά ως προς τις βιωματικές επισκέψεις στη φύση μεταξύ Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας, που αξίζει να διερευνηθεί περαιτέρω.

Τα ΚΠΕ είναι ο φορέας τον οποίο οι συμμετέχοντες εκπαιδευτικοί αναδεικνύουν, ως σημαντικότερο για τη βιωματική εκπαίδευση αλλά και ο οποίος συμβάλλει στη διαμόρφωση στάσεων και αξιών για το περιβάλλον και είναι ικανός να οδηγήσει σε περιβαλλοντική υπευθυνότητα. (Πίνακας 4)

Πίνακας 4. Κατανομή αρμόδιων φορέων για βιωματική εκπαίδευση

	ΟΤΑ		ΜΚΟ		ΚΠΕ		Γραφεία εκπαίδευσης		Άλλο	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Καθόλου	38	45,2	36	42,9	1	1,2	42	50,0	69	82,1
Πρώτο	10	11,9	2	2,4	62	73,8	3	3,6	6	7,1
Δεύτερο	8	9,5	16	19,0	9	10,7	23	27,4	4	4,8
Τρίτο	12	14,3	19	22,6	9	10,7	7	8,3	-	-
Τέταρτο	14	16,7	7	8,3	1	1,2	7	8,3	1	1,2
Πέμπτο	-	-	2	2,4	-	-	-	-	2	2,4
Σύνολο	82	97,6	82	97,6	82	97,6	82	97,6	82	97,6
Ελλιπή Στοιχεία	2	2,4	2	2,4	2	2,4	2	2,4	2	2,4
Γενικό Σύνολο	84	100,0	84	100,0	84	100,0	84	100,0	84	100,0

Από την έρευνα επιβεβαιώνονται τα πορίσματα προηγούμενων ερευνών (Lawrence, 2012) πως οι εμπειρίες στη φύση, οι βιωματικές δραστηριότητες σε φυσικές περιοχές και η συμμετοχή σε δράσεις είναι δυνατόν να συμβάλλουν στη διαμόρφωση αξιών, περιβαλλοντικού ήθους και αυριανών ενεργών πολιτών (Lawrence, 2012) & (Palmer, Suggate, Τσαλίκη, 1998).

Ενδιαφέρον εύρημα αποτελεί ότι οι συμμετέχοντες επέλεξαν ως κύριο φορέα, αρμόδιο να ενημερώσει και να εκπαιδεύσει τους μαθητές σε περιβαλλοντικά θέματα, το σχολείο τοποθετώντας τα ΚΠΕ δεύτερα σε σειρά αρμοδιότητας. Αυτή τους η άποψη παρουσιάζει σημαντική διαφορά μεταξύ ανδρών και γυναικών, με τις γυναίκες εκπαιδευτικούς να τοποθετούν τα ΚΠΕ από πρώτα έως τρίτα σε σειρά αρμοδιότητας ενώ οι άνδρες εκπαιδευτικοί κυμαίνονται από καθόλου, με μικρό όμως ποσοστό, μέχρι δεύτερα σε σειρά αρμοδιότητας. Και ενώ οι συμμετέχοντες στην έρευνα θεωρούν το σχολείο ως πλέον αρμόδιο για την εκπαίδευση των μαθητών σε περιβαλλοντικά θέματα, εν τούτοις, θεωρούν τα ΚΠΕ ως τον πλέον αρμόδιο φορέα για τη βιωματική εκπαίδευση και ως τον πλέον αρμόδιο φορέα ο οποίος μπορεί να συμβάλλει στη διαμόρφωση στάσεων και στη διδασκαλία αξιών σχετικά με το περιβάλλον.

Η παρούσα έρευνα επιβεβαίωσε και ενίσχυσε προηγούμενες έρευνες (Lawrence, 2012) πως η ταυτότητα ενός τόπου ή μιας περιοχής μπορεί να επηρεάσει θετικά στη διαμόρφωση περιβαλλοντικά υπεύθυνης συμπεριφοράς, καθώς ο τόπος γίνεται στοιχείο της ταυτότητας του ανθρώπου. (Πίνακας 5)

Πίνακας 5. Η ταυτότητα ενός τόπου σημαντικός παράγοντας διαμόρφωσης περιβαλλοντικά υπεύθυνης συμπεριφοράς

	Συχνότητα	Σχετ. Συχνότητα	Πραγ. Συχνότητα	Αθροιστ. Σχ. Συχνότητα
Ναι	80	95,2	98,8	98,8
Όχι	1	1,2	1,2	100,0
Σύνολο	81	96,4	100,0	
Ελλιπή Στοιχεία	3	3,6		
Γενικό Σύνολο	84	100,0		

Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά κάθε τόπου δρουν καθοριστικά στη δημιουργία συναισθηματικών συνδέσεων και στη δημιουργία προσωπικών νοηματοδοτήσεων για τη συγκεκριμένη περιοχή, ενώ καλλιεργούν επίσης τη σύνδεση με το φυσικό κόσμο σε ένα βαθύτερο εσωτερικό επίπεδο. Τέλος, η έρευνα ενισχύει προηγούμενες έρευνες (Palmer, Suggate & Τσαλίκη, 1998) & (Δασκολιά, Γρίλλια, 2012), σύμφωνα με τις οποίες οι εκπαιδευτικές επισκέψεις στη φύση αποτελούν σημαντικές εμπειρίες ζωής οι οποίες φαίνεται να αντέχουν στο χρόνο και, σε συνδυασμό με την ταυτότητα ενός τόπου, μπορούν να οδηγήσουν σε υψηλότερα επίπεδα ταύτισης με τον τόπο οδηγώντας στη διαμόρφωση περιβαλλοντικά υπεύθυνης συμπεριφοράς.

ΣΥΝΟΨΙΖΟΝΤΑΣ

Τα δεδομένα της έρευνας σκιαγραφούν την κατάσταση του εκπαιδευτικού συστήματος της χώρας μας (Πανεπιστήμιο, Πρωτοβάθμια, Δευτεροβάθμια εκπαίδευση και Κ.Π.Ε.) ως προς τα ζητήματα της ηθικής του περιβάλλοντος. Επίσης δείχνουν πως η μέθοδος εφαρμογής της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, όπως υλοποιείται μέσω των προγραμμάτων των Κ.Π.Ε., μπορεί να επιφέρει αλλαγές στις

στάσεις των εκπαιδευόμενων και να διαμορφώσει κατάλληλο κώδικα περιβαλλοντικών αξιών και είναι αυτή ακριβώς η μέθοδος που θα μπορούσε να επιφέρει αντίστοιχα αποτελέσματα στο σύνολο του εκπαιδευτικού συστήματος με την διεύρυνση της εφαρμογής της.

Η έρευνα διαπιστώνει στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση στην πραγματοποίηση περιβαλλοντικών προγραμμάτων μεταξύ Πρωτοβάθμιας & Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, διαφοροποίηση που αξίζει να διερευνηθεί περαιτέρω καθώς παρουσιάζεται να υπερτερεί στην υλοποίηση περιβαλλοντικών προγραμμάτων η Πρωτοβάθμια εκπαίδευση.

Από τα πορίσματα της έρευνας προκύπτει η ανάγκη το Πανεπιστήμιο να προωθήσει τα ζητήματα των αξιών του περιβάλλοντος καθώς και τη βιωματική εκπαίδευση, εντάσσοντας μαθήματα τύπου «πράσινων τάξεων» στους κύκλους σπουδών του. Στο πλαίσιο αυτών των «πράσινων τάξεων» οι φοιτητές θα έχουν τη δυνατότητα να παρακολουθούν μαθήματα σε φυσικές περιοχές στα όρια των Πανεπιστημιούπολεων -όπου αυτό είναι εφικτό. Από την εμπειρία αυτών των οργανωμένων εκπαιδευτικών προγραμμάτων στη φύση (πράσινες τάξεις), αναμένεται άμεση συναισθηματική σύνδεση των συμμετεχόντων/φοιτητών με τις φυσικές περιοχές η οποία είναι δυνατόν να προάγει περιβαλλοντική υπευθυνότητα. Επιπλέον, οι μελλοντικοί εκπαιδευτικοί μέσω αυτών των βιωμάτων θα είναι σε θέση να εφαρμόσουν αντίστοιχες πρακτικές στο σχολείο, όταν ενταχθούν ως εργαζόμενοι.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αναστασοπούλου - Καπογιάννη Θ., 1999, Η έννοια της διαφοράς και η αρχή της υπευθυνότητας, στο Βουδούρης, Κ., (επιμ.), Φιλοσοφία και Οικολογία, Αθήνα: Ιωνία.
- Βουδούρης Κ., (επιμ.), 1999, Φιλοσοφία και Οικολογία, Αθήνα: Ιωνία.
- Bowe, G., 1999, Φύση και αξία, στο Βουδούρης Κ., (επιμ.), Φιλοσοφία και Οικολογία, Αθήνα: Ιωνία.
- Γεωργοπούλου, Ν., 1995, Ηθική της Οικολογικής συνείδησης, Αθήνα: Θυμέλη.
- Γεωργόπουλος, Α., 2002, Περιβαλλοντική Ηθική, Αθήνα: Gutenberg.
- Γιαννίρης, Κ., 2012, Έρευνα για τα 20 χρόνια περιβαλλοντικής εκπαίδευσης στην Ελλάδα, Εισήγηση στο 6ο Συνέδριο ΠΕΕΚΠΕ, Θεσσαλονίκη, 30 Νοεμβρίου-1 & 2 Δεκεμβρίου.
- Cobb, Edith, 1977, The ecology of imagination in childhood, New York: Columbia University Press.
- Δασκολιά, Μ., 2005, Θεωρία και πράξη στην περιβαλλοντική εκπαίδευση, Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Δασκολιά, Μ., Γρίλλια, Π., 2012, Οι Σημαντικές Εμπειρίες Ζωής ως παράμετροι της σχέσης μας με το περιβάλλον. Μια επανεξέταση της συμβολής τους ως ερευνητικού πεδίου στο πλαίσιο της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης για τη αειφορία, στο Περιβαλλοντική Ηθική, Προκλήσεις και Προοπτικές για τον 21ο αι., επιμ.
- Δημητρίου, Α., 2009, Περιβαλλοντική εκπαίδευση: Περιβάλλον, αειφορία, Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Descartes, R., 1637, Discours de la Methode, ελληνική μετάφραση Χρηστίδη, Χ., 1976, Αθήνα: Παπαζήση.
- Καραγεωργάκης, Σ., Γεωργόπουλος, Α., 2005, Όταν η Περιβαλλοντική Ηθική Συναντά την Πολιτική Οικολογία, στο Γεωργόπουλος, Α. (επιμ.), Περιβαλλοντική Εκπαίδευση Ο νέος πολιτισμός που αναδύεται, Αθήνα: Gutenberg.
- Κυρίδης, Α., Μαυρικάκη, Ε., 2003, Η περιβαλλοντική εκπαίδευση στο ελληνικό δημοτικό σχολείο, Έρευνα Πεδίου, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Αθήνα: Τυπωθήτω-Δαρδανός.

- Λαρρέρ, Κ., 2001, Η φιλοσοφία του περιβάλλοντος, Αθήνα: Πατάκη.
- Λουκέρης, Δ., 2005, Περιβαλλοντική εκπαίδευση: θεωρία και πράξη, Αθήνα: Απεικόνιση.
- Lawrence, K., E., 2012, Visitation to Natural Areas on Campus and its Relation to Place Identity and Environmentally Responsible Behaviors, *The Journal of Environmental Education*, Vol. 43, No 2, 93-106.
- Leopold, A., 1949, *Sand Count Almanac*, New York.
- Νας, Ρ., Φ., 1995, Τα δικαιώματα της φύσης, ιστορία της περιβαλλοντικής ηθικής, Αθήνα: Θυμέλη.
- Παπαγιαννόπουλος, Φ., 2010, Περιβαλλοντική Ηθική, Το κίνημα της Βαθιάς Οικολογίας, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Διπλωματική Εργασία.
- Παπαδημητρίου, Ε., 1995, Για μια νέα Φιλοσοφία της Φύσης, Αθήνα: Πολίτης.
- Παπαδοπούλου, Π., 2005, «Ανθρωποι και Ζώα», στο Γεωργόπουλος, Α., (επιμ.), Περιβαλλοντική Εκπαίδευση, Ο νέος πολιτισμός που αναδύεται, Αθήνα: Gutenberg.
- Palmer, J., Suggate, J., Τσαλίκη, Ε., 1998, Σημαντικές επιρροές στην ανάπτυξη της περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης, *Παιδαγωγική Επιθεώρηση*, 28: 149-169 .
- Σκούρτος, Μ., Σοφούλης, Κ., 1995, Η περιβαλλοντική πολιτική στην Ελλάδα, Αθήνα: Δαρδανός.
- Sandell, K., Ohman, J., 2010, Educational potentials of encounters with nature: Reflections from a Swedish outdoor perspective. *Environmental Educational Research*, 16: 113-132.
- Sobel, D., 1990, A place in the world: Adult s Memories of Childhood 's Spesial Places. *Childrens Environmental Quarterly*, Vol 7, No 4.
- Τέγου, Κ., 2004, Περιβαλλοντική Ηθική, Η προστασία του περιβάλλοντος ως πρόβλημα φιλοσοφικό, ηθικό και νομικό, Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα.
- Τσέκος, Χ., 2008, Τα μέσα μαζικής επικοινωνίας και η τοπική αυτοδιοίκηση ως «εργαλεία» εφαρμογής μη τυπικής περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, Διδακτορική διατριβή, Τμήμα διαχείρισης φυσικών πόρων, Αγρίνιο.
- Τσίρος, Δ., 1996, Πτυχές Οικοπεριβαλλοντικής παιδείας στο Οικολογία-Κοινωνία-εκπαίδευση, Αθήνα: Λιβάνη.
- Tanner, T., 1980, Significant Life Experiences. *The Journal of Environmental Education*, Vol 11, No 4, σελ. 20-24.
- Tannant, M. A., Green, G, T., 1999, Outdoor recreation and the predictive validity of environmental attitudes. *Leisure Sciences*, Vol 21, 17-30.
- Φλογαίτη, Ε., 1998, Περιβαλλοντική Εκπαίδευση, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Φλογαίτη, Ε., 2011, Εκπαίδευση για το περιβάλλον και την αειφορία, Αθήνα, Πεδίο.
- Fox, W., 1999, Η Βαθεία οικολογία και η αρετολογία, στο Βουδούρης, Κ., (επιμ.), Φιλοσοφία και Οικολογία, Αθήνα: Ιωνία.